Lakivaliokunnalle

Asia: KAA 5/2021 vp, kouluväkivalta kirjattava rikoslakiin; LA 12/2019 vp lakialoite koulukiusaamisen kriminalisoinniksi omana rikoksenaan.

Kansalaisaloitteessa esitetään, että ryhdyttäisiin valmistelemaan lainsäädäntöä kouluväkivallan kirjaamisesta rikoslakiin siten, että koulukiusaaminen säädettäisiin erikseen omana nimikkeenään rangaistavaksi. Koulukiusaamisen rangaistavuus koskisi kaikkia kiusaamisen äärimmäisiä muotoja.

Pyrkimys turvata turvallinen koulunkäynti ja sitä tukeva hyvä kasvuympäristö lapsille on tietysti mitä kannatettavin päämäärä. Kun julkinen valta asettaa oppivelvollisuuden, sen on samalla turvattava se, ettei oppivelvollisuuden suorittamisesta koidu koululaiselle ylimääräisiä haittoja ja rasituksia. Koulukiusaaminen on ilmiönä tunnistettu jo varsin hyvin ja on kehitetty erilaisia keinoja puuttua kiusaamiseen. Esimerkiksi Kiva koulu -hankkeessa on kehitetty koulukiusaamisen vastaisia toimia. Viime vuosina on aktiivisesti otettu käyttöön ja kehitetty erilaisia sovittelumenettelyitä, joilla koululaisten keskuudessa esiintyneeseen kiusaamiseen ja muihin vastaaviin kiistoihin ja konflikteihin etsitään helpotusta ja keinoja puuttua. Sovitteluissa on käytössä sekä aikuisten vetämiä malleja, että sellaisia, joissa asiaa selvitetään koululaisten kesken eli siis koululaisen toimiessa sovittelijana.

Olennaista kiusaamiseen puuttumisessa on ilmiön tunnistaminen ja varhainen puuttuminen. Mitä pidempään tilanne jatkuu ja mitä vakavammaksi kiusaaminen kehittyy, sitä vaativampaa siihen puuttuminen on ja sitä suurempia ovat kiusaamisesta koituvat vahingot erityisesti sen uhrille. Kiusaamiseen puuttuminen on tärkeää myös kiusaajan tulevaisuuden kannalta, sillä kiusaamisessa opitaan haitallisia käyttäytymisen ja vallankäytön malleja, joita voidaan myöhemmin myös toistaa. Sovittelumenettelyt perustuvat tämän tapaisissa asioissa niin sanotun restoratiivisen oikeuden ("korjaava oikeus") teoriaan, jossa pyritään pitämään konfliktin hallinta osapuolten käsissä ja jossa

voimaannutetaan heitä löytämään kestävä tapa muuttaa käyttäytymistä ja katkaista huono kierre, jonka ilmentymiä yksittäiset kiusaamisteot ovat. Näiden menettelyiden etuna on koululaisten osallisuus, mikä sitouttaa menettelyyn. Rikosprosessissa asetelma on herkästi se, että kiusaamisen osapuolten osallisuus ja vaikutusvalta asian käsittelyyn vähenee ja julkisen intressin painoarvo vastaavasti kasvaa.

Riita- ja rikos-asioiden sovittelutoiminnassa, jota Suomessa on yleisemmin harjoitettu ja kehitetty 1980-luvulta lähtien, juuri nuorten rikoksia on usein ohjattu myös poliisin toimesta sovitteluun, koska nähdään että se voi olla kaiken kaikkiaan monin tavoin edullisempi (en tarkoita tässä taloudellisuutta kustannusten mielessä, vaan laajempaa hyötyjen ja haittojen punnintaa) kuin normaali rikosprosessi. Vapaamuotoisessa sovittelussa voidaan käsitellä kysymystä laajemmin kuin rikosprosessissa.

Koulusovittelua on kehitelty erityisesti Suomen sovittelufoorumin Verso-ohjelmassa. Kouluissa on tietääkseni myös ohjeita sen suhteen, miten toimitaan silloin, kun kiusaamisessa on kyse rikoksesta. Voidaan tehdä rikosilmoitus, mutta eri reittejä asia voi silti ohjautua esimerkiksi juuri riita- ja rikosasioita varten olevaan sovittelumenettelyyn.

Miksi sitten koulukiusaamisesta ei säädettäisi omalla rikoslain säännöksellään? Esitän ensin asiasta eräitä yleisluonteisia huomioita ja otan lopuksi kantaa ehdotukseen.

Koulukiusaamista voi esiintyä jo hyvin nuorien lasten keskuudessa. Rikoslain yleinen vastuuikäraja, joka on 15 vuotta, rajoittaa mahdollisuuksia puuttua kriminalisoinnein ja rikosvastuun toteuttamisen keinoin tätä nuorempien lasten tekemisiin. Erilliskriminalisoinnin puuttumisesta huolimatta ei ole siis sinänsä estettä käsitellä tällaista asiaa vapaaehtoisessa sovittelutoiminnassa, puhutaan sitten kunnallisena palveluna järjestettävästä rikossovittelusta tai muusta esimerkiksi koulussa järjestettävästä sovittelusta.

Mitä taas tulee 15 vuotta täyttäneisiin, mutta alle 18-vuotiaisiin, heihin rikosoikeudellinen vastuunalaisuus jo ulottuisi. Aikuisoppilaitoksia lukuun ottamatta koululaiset ovat pääosin alaikäisiä.

Kouluväkivalta ja koulukiusaaminen voivat jo nykyisin toteuttaa useita eri rikostunnusmerkistöjä. Kyse voi olla pahoinpitelyrikoksesta, jos toiseen kohdistetaan ruumiillista väkivaltaa. Myös esimerkiksi henkisen terveyden vahingoittaminen voi tulla pahoinpitelyrikoksena arvioitavaksi. Kunnianloukkaus, pakottaminen, vapaudenriisto, seksuaalinen ahdistelu, jopa vainoaminen voivat toteutua koulukiusaamisen vakavampien muotojen yhteydessä.

Kyse ei oikeastaan olekaan sitä, etteikö moni koulussa tapahtuva vakavampia muotoja saava kiusaaminen jo olisi rangaistavaa. Itse asiassa kiusaamiseen tulisi puuttua jo paljon aiemmin. Näkisin, että juuri opettajien vastuulla on valvoa ja edistää koulunkäytön turvallisuutta ja tarvittaessa myös puuttua havaittuihin ongelmiin.

Erilliskriminalisointiin liittyisi eräitä ongelmia. Kiusaamisen määrittely rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen kannalta olisi hankalaa, ehkä lähes mahdotonta. Koulukiusaaminen, hiukan samaan tapaan kuin kouluväkivalta, ovat sen tyyppisiä "sosiologisia" termejä, ettei niille ole selvää rikosoikeudellista vastinetta. Väkivalta on väkivaltaa yhtä hyvin koulussa kuin sen ulkopuolella, enkä näe perusteita että meidän tulisi ryhtyä sääntelemään pahoinpitelyrikoksia erikseen eri asiayhteyksissä. Rikosoikeudessa puhutaan suojeltavista oikeushyvistä ja normien suojelutavoitteista.

Koulukiusaamisen kriminalisointi olisi myös poikkeus tietynlaisesta *ikäneutraalisuuden* periaatteesta, jonka mukaan pidättäydymme kriminalisoimasta tekoja, jotka tehdään tietyn kapean ikähaitarin vyöhykkeellä. Rikoslaissamme ei liene sellaista rikosäännöstä, johon voisi käytännössä syyllistyä vain alle 18-vuotias henkilö. Alle 18-vuotias on alaikäinen ja tietyllä tapaa lapsi (kansainvälisen oikeuden määritelmän mukaan). Rikossäännöksiä voidaan säätää lasten suojelemiseksi, mutta olisi täysin poikkeuksellista, jos näin tehtäisiin silloin, kun myös tekijä on alaikäinen.

On kuitenkin myös tiettyjä perusteita, joilla erilliskriminalisointia voisi puolustaa. Ajattelen erityisesti sitä, että soveltuvat kriminalisoinnit yleensä tavoittavat yksittäisiä kiusaamistapauksia, mutta kiusaaminen voi jatkua pitkään ja koostua monista yksittäisistä osateoista. Myös uhrin kannalta kiusaaminen todennäköisesti koetaan juuri näin: kiusaamisen jatkuminen nöyryyttää ja kuormittaa ja vähentää turvallisuudentunnetta. Tämä on yleisempikin ongelma tietynlaisissa

pitkäkestoisemmissa häirinnän tilanteissa. Oikeusjärjestystämme on kuitenkin jo jossain määrin alettu kehittää siten, että tunnistetaan tällaisia pitkäkestoisempia psykologisia vaikutusmekanismeja. Esimerkiksi vainoamisrikoksessa on tällainen ajatus toistuvasta tarkkailusta, joka pakottaa uhrin kaventamaan toimintatapojaan. Myös viestintärauhan rikkomista koskevassa säännöksessä pyritään tavoittamaan tällainen laajempi kokonaisuus, joka muodostuu useista ei-toivotuista viesteistä.

Jotta erilliskriminalisointia voisi perustella, tulisi kuitenkin tarkastella sitä suhteessa kriminalisointiperiaatteisiin. Erilliskriminalisointi voisi tavoittaa vakavan koulukiusaamisen vääryyden paremmin kuin nykyisin soveltuvat kriminalisoinnit.

Erityisesti rikosoikeudellisten keinojen käytön *viimesijaisuuden periaatteen* (ultima ratio) näkökulmasta on kuitenkin kyseenalaista, tulisiko erilliskriminalisoinnilla pyrkiä puuttumaan vakaviin koulukiusaamisen muotoihin. Rikosprosessi leimaa rikoksentekijöitä, eikä ole selvää, että se kaiken kaikkiaan ja ilman monia muita tukitoimia olisi tehokas ja toimiva keino puuttua ongelmaan.

Rikosprosessi kuuluu aikuisten maailmaan. Jos ajatellaan sakkorangaistuksia, nuoret tuskin itse edes maksaisivat sakkojaan. Pitäisin hyvin epävarmana sitä, millainen asian käsittelystä oikeudessa tulisi. Olisi täysin mahdollista, että siinä uhri joutuisi uudestaan silmätikuksi ja uhri voisi kokea tulevansa tapahtuneesta vastuuseen. En ole lapsi- tai nuorisopsykologian asiantuntija, mutta pitäisin oletettavana, ettei normaali rikosprosessi parhaalla tavalla tukisi kiusaamiskierteen katkaisua. Tämä juuri on ollut yleisemminkin syynä siihen, että lasten ja nuorten konflikteihin ja rikoksiinkin on etsitty vaihtoehtoisia käsittelytapoja.

Kuten jo edellä esitin, erilaiset sovittelumenettelyt, joita tulisi nähdäkseni mieluummin käyttää, eivät ole muodollisesti riippuvaisia siitä, että taustalla on erilliskriminalisointi. Välillisesti tämä voi kuitenkin myös tukea vaihtoehtoista konfliktinratkaisua. Konfliktinratkaisuun ja erityispreventioon liittyvät perusteet eivät siten nähdäkseni suosita voimakkaasti erilliskriminalisoinnin säätämistä. Jo nykyinen rikosoikeudellinen sääntely on tähän täysin riittävää.

Voi toki periaatteessa ajatella, että yleisprevention näkökulmasta kriminalisoinnista olisi hyötyä. Aivan perinteisen pelotusprevention näkökulmasta erilliskriminalisoinnin olemassaolo voisi saada ainakin jotakin vaikutusta kiusaamistilanteissa. Se myös antaisi tukea opettajille ja kouluviranomaisille asiaan puuttumisessa. Ja vielä enemmän: se antaisi selvän viestin siitä, ettei koulukiusaaminen ole hyväksyttävää ja että se voi saada aikaan vakavia seurauksia etenkin pitkään jatkuessaan.

Pidän varsin selvänä, ettei ole aiheellista alkaa nähdä asiaa koulukiusaamista enemmän koulurauhaan ja koulun yhteisöön kohdistuvana tekona kuin nykyisin, vaan on tärkeää, että tunnistamme juuri yksilöuhrin ja sen vahingon, joka kiusaamisesta juuri hänelle aiheutuu. Se, että tiettyä väkivaltaa harjoitetaan koulussa, koululaisen kohdistaessa sitä toiseen koululaiseen, ei oikeastaan mitenkään olennaisesti sen paremmin lisää kuin vähennä teon moitittavuutta. Väkivalta on moitittavaa, tuomittavaa ja rangaistavaakin hyvin alhaisella kynnyksellä jo nykyisin. Hyvä niin.

En pidä edes realistisena sitä, että kouluväkivallan ja koulukiusaamisen ongelmiin saataisiin olennaista helpotusta sillä, että erilliskriminalisoinnilla osoitettaisiin tuollaisen toimintatavan hylättävyyttä ja että näitä asioita ryhdyttäisiin laajemmassa mitassa käsittelemään rikosprosessin keinoin. Edellä esitetyistä syistä sovittelutyyppiset menettelyt, joita on menestyksellisesti kehitetty, soveltuvat erinomaisesti lievempien kiusaamistilanteiden käsittelyyn, kun taas rikoksen toteuttavissa kiusaamisissa on niissäkin tarpeen pitää esillä osallisuuden ja restoratiivisen oikeuden mukaisia käsittelytapoja.

En pidä realistisena enkä perusteltuna sitä, että *rikosoikeudellista sääntelyä ilmiön kohtaamisessa erityisesti vahvistettaisiin,* etenkään mikäli tarkoitus olisi siten vähentää sovittelumenettelyiden roolia ja reagoida tilanteisiin selvemmin yksinomaan rikosprosessin ja rikosoikeuden keinoin. Vakavimmat teot ohjautuvat luonnollisesti jo nytkin aivan asianmukaisesti normaaliin rikosprosessiin. On selvää, ettei vaikeimpia tilanteita voida hoitaa muuten kuin tavanomaisen rikosprosessin keinoin. Koulu ei ole mikään autonominen ympäristö, jossa olisi tarpeen myöskään erityisesti estää kouluissa tapahtuvien rikosten käsittelyn ohjautumista normaaliin rikosprosessiin.

Pitäisin erilliskriminalisoinnin puolesta esitettyjä perusteita kaikkiaan heikkoina. En näe, että hyöty-haitta -vertailussakaan voitaisiin esittää erilliskriminalisoinnille riittäviä perusteita.

Painavana syytä erilliskriminalisointia vastaan on juuri se, että puhumme herkän ikävaiheen lasten ja nuorten keskinäisistä tilanteista, joita tulisi vain aivan äärimmäisen painavista syistä säännellä erikseen rikosoikeudellisesti. Vaikka vastuuta kouluympäristön turvallisuudesta on jokaisella koululaisella, ensisijainen vastuu on kuitenkin niillä aikuisilla, joiden vastuulla tuo toiminta on. Tulisi siten pikemmin pohtia sitä, on tällä sektorilla tehty riittävästi rikostorjunnan alueella.

Nykyinen rikosoikeudellinen sääntely antaa jo mahdollisuudet tehdä rikosilmoitus ja saada vakavat koulukiusaamisen muodot esitutkintaviranomaisen käsiteltäviksi.

Edellä sanotun perusteella katson myös, ettei koulukiusaamisen kriminalisoinnista olisi perusteita säätää lakialoitteen LA 12/2019 vp pohjalta, vaan se tulisi hylätä. Lakialoitteessa esitetty säännös olisi hyvin moniaineksinen ja kömpelö, eikä se edes välttämättä tavoittaisi puheena olevaa ilmiötä riittävän hyvin. Kriminalisointiperiaatteiden valossa en pidä lakialoitetta puolustettavana.

Helsingissä, 1.4.2022

Kimmo Nuotio
rikosoikeuden professori